

РЕАЛІЗАЦІЯ ПСЕВДОРЕАЛЬНОГО СВІТУ В ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті порушено питання реалізації псевдореального світу в текстах ЗМІ, пов'язані у більшій мірі з розмитим розумінням розрізнення форм вираження реального та псевдореального світів. У дослідженні псевдореальність текстів засобів масової інформації розкривається, по-перше, через конфлікт реальності та відображення її через текст, по-друге, через свідоме чи несвідоме авторське викривлення інформаційних потоків. Умовність реалізації реального світу визначає мозаїчність текстів ЗМІ, фрагментарність подання інформації тощо.

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність, реальний світ, псевдореальний світ, ірреальний світ, фейк.

І. Вступ

Засоби масової інформації – телебачення, радіо, преса, Інтернет – на сьогодні є головним компонентом творення реальності. ЗМІ через новини заступають релігію як основне джерело управлінських вказівок: ранкова молитва замінена інформаційним випуском зранку, вечірня – підсумковим [2, с. 7–8]. Виконуючи основну функцію – інформувати, засоби масової інформації структурують інформаційний потік, вилучають інформаційні надлишки та розставляють акценти. Відтворюючи через тексти дійсність, засоби масової інформації в більшій чи меншій мірі її спотворюють. «Сучасний нестримний потік інформації створює величезну кількість копій і симулякрів, які врешті-решт знищують реальність» [1]. Втративши зв'язок із реальністю, за Ж. Бодріаром, сучасне суспільство увійшло в еру гіперреальності – епохи, в якій картинка важливіша за зміст, а зв'язок між предметами, явищами і їх знаками порушений [1]. Важливим у цій площині є розуміння модальності тексту (кореляція тексту та дійсності) та текстового відтворення реальності. У статті модальність розглядається через призму формально орієнтованого підходу, де категорію модальності вивчають як відношення змісту до дійсності в аспекті реальності / нереальності / спонукальності, а також як градацію міри впевненості мовця у фактах, що повідомляються; як мовну категорію, що вказує на характер об'єктивних зв'язків, актуалізованих у змісті речення, і на міру достовірності змісту з погляду мовця [9, с. 211]. Модальність тексту, виявляється на двох рівнях – суб'єктивному (визначає відношення мовця до висловлювання, у написаних текстах виражається вставними конструкціями, знаками оклику, смайликами тощо, в усних за допомогою інтонаційно-емоційних засобів) та об'єктивному (виражає відношення висловлювання до дійсності) [3, с. 64]. Терміни «об'єктивна модальність» та «суб'єктивна модальність», що були введені в лінгвістичний обіг Г. В. Колшанським, В. З. Панфіловим у радянському мовознавстві та М. Халідеєм, Дж. Лайонзом у зарубіжній лінгвістиці, широко використовують у розробках, присвячених категорії модальності [9, с. 211]. Говорячи про об'єктивну модальність, спираючись на сучасну модальну логіку, професор З. В. Партико в «Теорії масової інформації та комунікації» зауважує, що повідомлення може описувати різні світи: реальний, псевдореальний, ірреальний та невизначений [8, с. 68]. Під реальним розуміють дійсний світ, що оточує нас. Тексти, які описують реальний світ – це повідомлення, що обслуговують наукову сферу, офіційно-ділову, навчальну тощо (наприклад, наукові роботи, статистичні звіти, матеріали слідства, лікарські рецепти тощо). Тільки про тексти, що описують реальний світ, можна сказати, істинні вони, чи хибні. Під псевдореальним розуміють такий світ, який із певною імовірністю може бути реальним. Іноді такий світ ще називають фіктивним. Стосовно реального світу кожне з таких тверджень, як правило, є хибним; проте, коли в ньому замість зафіксованої інформації підставити іншу (фактичну, а не вигадану), то таке твердження в реальному світі може стати істинним. Під ірреальним розуміють вигаданий світ. Персонажі чи сюжет – вигадані автором, й відповідники, на відміну від псевдореального світу, не існують у дійсності [8, с. 69]. Невизначеним світом, на думку З. В. Партика, називають такий, який не можна віднести ні до жодного із зазначених вище світів. «Стосовно будь-якого твердження такого повідомлення невідомо, який із перелічених трьох світів воно описує, а тому немає підстав вважати його ні істинним, ні хибним» [там само].

Між текстами ірреального, псевдореального та реального світу пересічною споживачеві інформації важко провести чітку межу. Особливо це стосується ситуації, коли пріоритетна функція текстів псевдореального чи ірреального світу (розважати, сприяти чуттєвому пізнанню світу, за допомогою вигаданих ситуацій пояснювати різницю добра та зла) заміщується функцією інформування з метою моделювання позитивної чи негативної оцінки для впливу на поведінку людей, наприклад, текст про

розп'ятого хлопчика (псевдореальний текст видається за реальний) чи то містичні матеріали «Битви екстрасенсів» (СТБ), коли за допомогою технічних засобів створюється ілюзія реальності.

II. Постановка завдання

На сучасному етапі розвитку теорії соціальних комунікацій немає чіткого розуміння форм реалізації реального та псевдореального світу в текстах засобів масової інформації. У значно меншій мірі це стосується текстів реального та ірреального світів, де спостерігається різниця у жанрово-стилістичному й у тематико-змістовому оформленні. Проблеми розмежування трапляються на рівні суб'єктивної модальності, за умови розуміння як істини містичних явищ. Метою дослідження є з'ясування особливостей вираження псевдореального світу в текстах ЗМІ, що охоплює площину реальності та ірреальності. Для реалізації мети необхідно описати формально-сміслові критерії виокремлення аналізованих текстів та форми їх реалізації.

III. Результати

Традиційно головною ідентифікаційною ознакою журналістських текстів є зображення об'єктивної дійсності, звідси термін «об'єктивна інформація». Поняття «об'єктивної» інформації корелює з поняттями «істинності», а також «повноти», «точності», «достатності» тощо. Реальний факт у журналістському тексті, об'єктивне його зображення є тією основою, без якої неможливе існування журналістського твору. Саме система фактів визначає приналежність тексту до реального світу. І навпаки, відсутність фактів – пряма ознака ірреального та псевдореального. У філософському словнику «факт» (від лат. *factum* – зроблене, те, що відбулося) – загальнонаукове поняття, широко вживане в усіх галузях пізнання; має певний ряд смислових значень: 1) явище або подія, що насправді мали місце в реальній дійсності і встановлені як даність у безпосередньому спостереженні чи експерименті засобами чуттєвого споглядання та показаннями приладів; фіксується за допомогою протоколів, графіків, таблиць, статистичних зведень, результатів моніторингу тощо; характеризується об'єктивністю і відносною незалежністю від способів виявлення, а тому в процесах пізнання і мислення відіграє роль свідчень про істинний стан речей в об'єктивній дійсності; 2) знання, достовірність якого не викликає сумніву і забезпечується прямим зіставленням з реальною ситуацією в дійсності за допомогою відчуттів, сприймання, уявлення, таке знання є безпосереднім, наочно-образним і досвідним (у цьому відношенні факт корелює з теорією як знанням опосередкованим, раціональним і вивідним й складає емпіричну базу теорії, підтверджує її або спростовує), теорія систематизує факти, описує і пояснює їх, передбачає нові факти; 3) судження або висловлення, що мають значення істини і в процесах пізнання та мислення виступають підставами для визначення істинності інших суджень або висловлювань, входячи до складу процедур доведення та логічного доказу [10, с. 661]. Відсутність факту є прямою характеристикою текстів псевдореального світу. Як приклад, можна згадати сайт UaReview (<http://uareview.com>), на якому розміщуються новини з вигаданими фактами: «Колишній губернатор Одеської області Михайло Саакашвілі спробував проїхатися у львівському метро, але його туди не пустили під приводом, що у Львові немає метро, повідомляє газета «Львівський транспорт» (11.09.2017), «Після оголошення перемоги республіканця Дональда Трампа на виборах президента США, американці почали масово цікавитися еміграцією в інші країни, в тому числі і в Україну. Про це повідомляє портал економічних новин «Заводимо трактор»» (09.11.2016). Матеріали цього сайту відтворюють актуальну тему (вибори президента Дональда Трампа, повернення М. Саакашвілі в Україну, «львівське сміття», призначення грузинів на керівні посади та ін.), яка базується на вигадці. Функціональне призначення подібних матеріалів – розважати споживачів інформації гумористично-саркастичним контентом: «Україна повинна повністю відмовитись від знищення колорадських жуків та усього, що з ними пов'язане. Про це сьогодні заявив лава МЗС Росії Сергій Лавров під час телефонної розмови зі своїм українським колегою Андрієм Дешицею», «Лікар Володимира Путіна попросив російського президента дихати, а тоді не дихати, а тоді знову дихати, а тоді знову не дихати. Про це пише російське видання LifeNews, яке взяло ексклюзивне інтерв'ю у лікаря, що оглядав хворого Путіна» (матеріали сайту UaReview, <http://uareview.com>). Сайт, на відміну від інших текстів псевдореального світу (художніх фільмів, художньої літератури тощо), не містить маркерів нефактологічного статусу, матеріали подаються у формі новини, й лише в рубриці «Авторам» із гумором зазначено: «Давайте по-порядку: найвища на ринку заробітна плата; робота в офісі, розташованому в сучасному бізнес-центрі; стрімкий кар'єрний ріст; повний соц. пакет, 30 днів на рік оплачуваної відпустки; корпоративи за участю Сергія Притули. Працюючи в UaReview ви нічого цього не матимете. Зате, на автора UaReview чекає цікавий журналістський досвід, веселі і красиві (це важливо!) колеги, масова аудиторія ЗМІ, і, – чого вже там приховувати, – всенародна любов! Ну, а якщо інвестори розщедряться, то так і бути – Притула на корпоративах. Все, що вам треба зробити – це написати дотепну новину і вислати її нам на пошту uareviewcom@ukr.net» (<http://uareview.com/vacancy-autors>). Крім зазначеного, в українському інформаційному просторі існують й інші сайти вигаданих новин – Free News, Репортажист, Blimberg, Daily Rain (uk.wikipedia.org). Такі проекти генерують контент, схожий за формою на журналістські матеріали (відтворення реальної дійсності), проте за змістом вигадана чи частково вигадана інформація гумористично-саркастичного забарвлення (псевдореальна дійсність), створюються переважно з метою привернення уваги до проблем суспільства. Зазначені псевдореальні тексти разом із

розважальною виконують медіа-освітню функцію: гаслом сайту Free News є «Не вірте тому, що кажуть у новинах» (<http://free-news.in.ua/uk>), а ідеями – у формі іронії донести важливість критичної оцінки інформації та існування ресурсу, який збиратиме позитивні думки і погляди на буденні речі від звичайних людей.

Масовоінформаційні тексти містять особливі знаки фактуальності – форми подання інформації, які сигналізують про її правдивість (причетність до текстів реальної дійсності). До таких сигналів гарантії надійності відносять – свідчення учасників подій, соціологічні факти, висновки експертів, цитування, копії документів тощо [7, с. 36–37]. Проте знаки фактуальності, поряд із основною функцією – підтверджувати правдивість, мають високий маніпуляційний потенціал, наприклад, сумнозвісна історія про розп'ятого хлопчика (свідчення очевидиці); маніпулювання статистичними фактами, наприклад, різні опитування; вирвані з контексту та перекручені цитати, наприклад, російські ЗМІ вирвали з контексту фразу президента Туреччини, де він назвав «гітлерівську Німеччину прикладом державного правління». Насправді Ердоган говорив, про приклад узурпації влади. Російська пропаганда у черговий раз зробила свою справу і переконала росіян, що вони на боці боротьби зі світовим фашизмом (за матеріалами сайту «Преса України – <http://uapress.info/uk>). Знаки фактуальності – фото та відео – активно використовуються для поширення фейкової інформації, яка є формальним показником псевдореальності.

До псевдореального світу належить уся художня література. В історичному чи біографічному романі історична правда поєднується з художньою правдою, історичний факт – з художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, значна роль у ньому відводиться художньому вимислу, який белетризує твір, нерідко заповнює прогалини у даних (наприклад, роман «Чорна рада» П. Куліша, де автор відтворив відомі історичні події – чорну раду у Ніжині, чи «Молодість короля Генріха IV» Г. Манна). Проте наявність фактів дійсності не є підставою сприймати ці тексти як реальні, а маркери «художній твір», «роман», «повість», «оповідання», «художній фільм» тощо засвідчують псевдореальність текстів загалом. Такі тексти необхідно відрізняти від документалістики (кіно, прози, фотографії тощо), де в основу тексту покладено виключно історії про реальні події та реальних людей. Наприклад, документальний фільм «Лобановський назавжди», режисер А. Азаров, 2016 р. (про легендарного тренера київського «Динамо» Валерія Лобановського, який вивів свій клуб у фаворити європейського футболу) чи «Зима в огні: боротьба України за свободу», режисер Є. Афінеєвський, 2015 р. (про події на Майдані Незалежності взимку 2014–2015 рр, викликані кривавим розгоном мирної демонстрації). Основу фільмів складають архівні кіноматеріали, а також спогади сучасників, очевидців, записи з місця подій та інтерв'ю тощо. Компонентами – свідчення очевидців, документальним відео ці тексти відтворюють реальну дійсність. Проте через написання сценарію, підбір героїв, створення настрою та відповідної стилістики фільму цей текст наближається до текстів псевдореального світу.

Псевдореальність знаходить реалізацію в гіпотетичних міркуваннях наукової літератури та журналістики. Згадаймо журналістські прогнози щодо виборів президента Сполучених Штатів, взаємовідносин Трампа та Путіна, прогнози європесимістів щодо безвізового режиму України й таке інше. Більше того, псевдореальність у повній мірі знаходить вихід у аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах. Чим більший компонент суб'єктивізму та фіксації суб'єктивної реальності автора, тим більша вірогідність причетності тексту до псевдореального світу. Наприклад, текст з «Української правди» (<http://www.epravda.com.ua/news>) – «В Україні найнижчі в Європі тарифи на електрику – голова НКРЕ» (15.09.2017) фіксує суб'єктивну реальність голови Нацкомісії з регулювання енергетики і комунальних послуг Дмитра Вовка, який, ймовірно, порівнює тарифи на електроенергію або зі своїми власними доходами, або з доходами мешканців розвинених країн Західної Європи, оприлюднена інформація не відтворює українські реалії та є псевдореальною.

До текстів із слабкою ідентифікацією (реальності чи псевдореальності) можна віднести реаліті-шоу та ток-шоу. У цих телевізійних жанрах розважальність переважає над інформативністю, наближаючи ці тексти до текстів псевдореального світу. Ток-шоу та реаліті-шоу активно поєднують прийоми журналістики та сценічні прийоми. Останнє віддаляє їх від текстів реального світу. Кожен із учасників ток-шоу, яка би не була його функція у програмі, є одночасно персонажем із визначеною авторами роллю. Прикладами таких програм є «Говорить Україна» (Інтер), «Холостяк» (СТБ), «Хата на тата» (СТБ) тощо.

Реальний, псевдореальний та ірреальний світи можуть бути зафіксовані й у текстах, сюжет яких пов'язується з містичним, що ніби відбувалося чи відбувається в реальному житті. Містицизм визнає реальністю надприродну сутність явищ природи; за цією релігійно-філософською концепцією справжня реальність – недосяжна для розуму. «Містицизм притаманний всім релігійним системам та релігійно-філософським вченням, оскільки вони базуються на визнанні надприродного начала», «У доктринах новітніх релігійних і духовних течій друг. пол. ХХ ст., а також деяких наукових напрямів (напр., транс-персональний психології) спостерігається поєднання містицизму і елементів наукової картини світу. В деяких аспектах з містицизмом збігаються парапсихологія та біоенергетерапія (екстрасенсорне цілітельство). Значне поширення містицизму у країнах Сх. Європи в період постсоціалізму становить реакцію на попереднє суто матеріалістичне та раціоналістичне світосприйняття» [10, с. 386]. До містичних явищ, а відповідно й до містичної тематики належать тексти про релігію, містику, ворожіння та окультизм. Прикладом фун-

кціонування містичних текстів у медіа є програма «Битва екстрасенсів» (СТБ), яка поєднує в собі, залежно від картини світу, елементи трьох світів – реального (історії реальних людей), псевдореального (сценарій, монтаж, визначені ролі), ірреального / реального (віра в надприродне чи її відсутність). Належність цих текстів до реального світу можлива в площині суб'єктивної реальності – стійке переконання автора тексту чи реципієнта в існування надприродного.

IV. Висновки

Пересічний споживач інформації повинен усвідомлювати, що тексти, які існують в інформаційному просторі умовно можна поділити на тексти реальної, псевдореальної та ірреальної дійсності. Одні тексти існують для розваг, набуття чуттєвого досвіду чи естетичного задоволення (художня література, художній фільм, фольклор тощо), для створення ілюзії чи спонукання до дій реципієнта (наприклад, рекламні чи іміджеві тексти), інші – для фіксації реальності (наукові, журналістські тексти, офіційно-ділові папери, статистичні дані та ін.). Межа між цими текстами надзвичайно тонка. Наприклад, на етапі творення журналістського тексту відбувається втручання у відтворення реальності – від подання неповної інформації до її повної фальсифікації, а також фрагментарне її відтворення. На нашу думку, найменші викривлення фіксуються у формуванні текстів інформаційних жанрів, що виявляється на етапі відбору фактів, вибору очевидців, експертів, монтажу, скорочення тощо. На етапі осмислення, оцінки, інтерпретації фактів відбувається потужне викривлення інформаційних потоків, що дає підстави говорити про творення в журналістиці текстів псевдореальної дійсності. Найвищий рівень реалізації псевдореального світу – фіксування інформації з відсутнім фактом. Головна ознака таких текстів – втрата чи відсутність смислу. Гіпотези Ж. Бодріяра, висунуті в розділі «Імплозія смислу в засобах інформації» книги «Симулякри і симуляції» (1981 р.), співвідносяться з циркулюванням псевдореальності в журналістських текстах: 1) інформація, продукуючи смисли, – нездатна компенсувати їх втрату: «втрата, поглинання смислу відбувається швидше, ніж його повторна ін'єкція; 2) інформація не має нічого спільного із сигніфікацією; 3) між попередніми двома явищами існує жорстка і необхідна кореляція в тій мірі, в якій інформація безпосередньо руйнує або нейтралізує смисл і сигніфікацію [1]. «Залишки реальності» простежуються на всіх рівнях реалізації псевдореальних текстів, проте це не повинно впливати на їх безумовне сприйняття споживачами інформації.

У подальших наукових дослідженнях необхідно класифікувати тексти, які транслюють псевдореальний світ, за рівнями виявлення реальності – від максимального (з фрагментарними викривленнями, пов'язаними з проблемами відображення дійсності) до мінімального (фейк). Така градація мала би прикладну функцію оцінки об'єктивності журналістських текстів.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Имплотация смысла в средствах информации. *Симулякры и симуляции*. URL: <https://monocler.ru/zhan-bodriyyar-simulyakryi-i-razrushenie-smysla-v-sredstvah-massovoy-informatsii/>.
2. Боттон Ален, де. Новости. Инструкция для пользователя. Москва, 2016. 352 с.
3. Валгина Н. Теория текста. Москва, 2003. 173 с.
4. Дзьобань О. П. Засоби масової комунікації в культурі суспільства постмодерну. *Інформація і право*. 2011. № 3. С. 93–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_3_15.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ, 2006. 752 с.
6. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: Становление человека печатающего / пер. И. О. Тюриной. Москва, 2005. 495 с.
7. Павлюк Л. Знак, символ, міф у масовій комунікації. Львів, 2006. 120 с.
8. Партико З. Теорія масової інформації та комунікації. Львів, 2008. 292 с.
9. Савельева Н. О. Лінгвістична модальність: формальний, логіко-семантичний, функціонально-семантичний підходи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки*. 2014. Кн. 2. С. 210–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2014_2_43.
10. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 2002. 800 с.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2017.

Тяпкина Н. И. Реализация псевдореального мира в текстах средств массовой информации

В статье описаны вопросы реализации псевдореального мира в текстах СМИ, связанные в большей степени с размытым пониманием различия форм выражения реального и псевдореального миров. В исследовании псевдореальность текстов средств массовой информации раскрывается, во-первых, в связи с конфликтом реальности и отражения ее в тексте, во-вторых, путем сознательного или бессознательного авторского искривления информационных потоков. Условность реализации реального мира определяет мозаичность текстов СМИ, фрагментарность подачи информации и тому подобное.

Ключевые слова: модальность, объективная модальность, субъективная модальность, реальный мир, псевдореальный мир, ирреальный мир, фейк.

Tiapkina N. Implementation of Pseudo Real World in the Texts of the Media

N. Tiapkin's article «Implementation of pseudo real world in the texts of the media» raises the questions of modality in journalistic texts. Text category of modality (relation of text to reality) is expressed in subjective (speaker's position towards remarks) and objective modality (remarks' position to reality). Speaking about the objective modality, based on modern modal logic, the study states that the message can describe different worlds: the real, pseudo real, surreal, and undefined. The study outlines the problems of distinguishing real, pseudo real, surreal, and unreal worlds in media texts. The main focus is on the issues of pseudo real world's image and forms of its broadcast. The goal of study is to clarify the characteristics of expression in the text pseudo real world media. To comprehend the objective criteria of pseudo reality and forms of its execution, the isolated texts were found and analyzed. The author argues that all hypothetical arguments about the real world in journalism belong to pseudo real world. Additionally, all fiction literature should be classified as pseudo real. The Fake (completely fictional) news, incomplete, distorted information, and information flow scenario requiring prescribed roles and placement of accents (such as talk shows, reality shows) are all should be classified as pseudo real. According to the author, only the texts of informational genres can be considered 'real' i. e. accurately reflect the reality. Pseudo reality in media texts also correlates with the notion of subjective reality that actively occurs in analytical and artistic journalistic genres. In the study pseudo reality of media texts is exposed in three ways: through the conflict between reality and its reflection in the text; through conscious or unconscious distortion of information flows; through deliberate distortion associated with manipulation.

Key words: *modality, subjective modality, objective modality, real world, pseudo real world, surreal world, fake.*